

65. Утварыце дзеепрыслоўі ад наступных дзеясловаў, улічваючы іх трыванне. Запішыце дзеепрыслоўі з залежнымі словамі.

У з о р: *скліка́ць* (незаконч. трыванне) — *склікаючы гасцей*.

Занатава́ць, занатоўваць, канспектаваць, выціраць, адведаць, пераправерыць, правяраць, слухаць, праслухаць, ажаніцца, апрацаваць, саромецца, хвалявацца, расхвалявацца, апомніцца, спазняцца, спазніцца, вывучыцца, снедаць, павячэраць, захапіцца, закахацца.

66. Спішыце, расстаўляючы знакі прыпынку. Падкрэсліце граматычныя асновы сказаў. Абгрунтуйце мэтазгоднасць ужывання дзеяслоўных форм. Зрабіце сінтаксічны разбор аднаго простага ўскладненага сказа.

Сонца сонейка за бор коціцца^с.
Ой не хочацца ў дом варочацца^с...
Не спяшы раса лугі росячы.
Дай стаміцца мне копы* носячы!
Не бяжы да зор ясны мясячык.
Дай стаміцца мне стагі вершачы^{сл}!..
А. Лойка.

67. Прачытайце. На аснове тэксту сфармулюйце і запішыце правілы ўжывання дзеепрыслоўных словазлучэнняў.

Няўмелае выкарыстанне дзеепрыслоўя прыводзіць да памылак: *Гледзячы на залацістае поле пшаніцы, сэрца напайняецца радасцю*. Каб пазбегнуць такіх памылак, трэба кіравацца наступным. Дзеепрыслоўе, абазначаючы дадатковае дзеянне, адносіцца не толькі да выказніка, але і да дзейніка. Адпаведна і асноўнае дзеянне, выражанае дзеясловам-выказнікам, і дадатковае, выражанае дзеепрыслоўем, павінна выконвацца той самай асобай або прадметам.

Сказы, у якіх дзеянні, абазначаныя дзеясловам і дзеепрыслоўем, належаць розным дзейнікам, **сэнсава і граматычна няправільныя**, у іх парушаецца і лагічнасць, і правільнасць маўлення: 1) *У мяне, згадаўшы радкі з пісьма, міжволі выкаціліся слёзы.* 2) *Яму балюча зашчаміла сэрца, уявіўшы разгублены, заплаканы твар сябра.* 3) *Цяпер, перачытваючы ліст ад Уладзіміра, часта прыгадваецца дзяцінства.*

Як праверыць, ці правільна ўжыта дзеепрыслоўе?

Першы прыём — трансфармацыйны: перабудоўваем сказ. Змяняем дзеепрыслоўе дзеясловам і злучаем аднародныя выказнікі злучнікамі: *Дрэвы скрыпелі, пагойдваючыся ад ветру — Дрэвы пагойдваліся ад ветру і скрыпелі.*

Другі прыём — перастаноўка дзеепрыслоўнага словазлучэння бліжэй да дзейніка: *Дрэвы, пагойдваючыся ад ветру, скрыпелі.*

У **безасабовых сказах** дзеепрыслоўе ўжываецца **толькі тады**, калі яно адносіцца да **неазначальнай формы дзеяслова** (пры гэтым **выказнік** выражаны **спалучэннем** безасабовага дзеяслова або прэдыкатывых прыслоўяў *трэба, неабходна, нельга, можна, варта* з **інфінітывам**): *На чужы лоб сягаючы, трэба і свой падставіць* (Прыказка).

Калі ж у безасабовым сказе інфінітыва няма або яго ролю выконваюць словы *відаць, чуваць*, то дзеепрыслоўе ўжываецца нельга: 1) *Адчувалася, слухаючы выступоўцу: тое, што яна гаварыла, ніколі не забудзе.* 2) *Там, у кіно, гледзячы на яе, мне падумалася, што Таня прыгажэйшая за Аню.*

Адпаведна **няправільным** будзе сказ *Прыгледзеўшыся, мне была відаць знаёмая фігура.* **Правільным** будзе сказ, у якім выказнік выражаны спалучэннем прэдыкатыва прыслоўя *можна* з інфінітывам *убачыць*: *Прыгледзеўшыся, можна было ўбачыць знаёмую фігуру* (Паводле І. Лепешава).

Няправільна пабудаваныя сказы-прыклады запішыце, выправіўшы памылкі.

68. Вызначце сінтаксічныя памылкі ў сказах. Які практычны прыём вы скарыстаеце, каб праверыць правільнасць ужывання дзеепрыслоўных словазлучэнняў? Адрэдагаваныя сказы запішыце.

1. Імкнучыся стаць пераможцамі, у класе палепшылася сітуацыя з дысцыплінай. 2. Выходзячы са школы, у вочы дырэктара кінулася аб’ява. 3. Займаючыся ў секцыі, у хлопца заставалася мала вольнага часу. 4. Я думаю, што, закончыўшы ўніверсітэт, мая мара збудзецца.

5. Так, рыхтуючыся да экскурсіі, праходзілі дні. 6. Выкарыстоўваючы назоўнікі ў розных склонах, змяняецца сэнс сказа. 7. Здаючы экзамен, трэба перад гэтым добра выспацца. 8. Чытаючы другую частку рамана, адразу раскрываецца сэнс эпіграфа. 9. Слухаючы лекцыю, перада мной узніклі гераічныя вобразы абаронцаў Радзімы (*З вучнёўскіх работ*).

69. Праверце якасьць выканання папярэдняга практыкавання з дапамогай наступных парад.

Прыёмы выпраўлення памылак пры ўжыванні дзеепрыслоўяў

1. Дзеепрыслоўны зварот можна перабудаваць у даданую частку складаназалежнага сказа, замяніўшы дзеепрыслоўе на дзеяслоў.

2. Можна пакінуць нязменным дзеепрыслоўны зварот, а другую частку сказа змяніць так, каб быў адзін утваральнік дзеяння. Напрыклад:

Няправільнае ўжыванне дзеепрыслоўяў

Пад'язджаючы да вёскі, нам трапляліся клёны і дубы.

Памылка звязана з тым, што ў сказе два ўтваральнікі дзеяння: мы пад'язджалі, а клёны і дубы трапляліся.

Лежачы на траве, лёгка дыхаеца і марыцца пра будучае.

У безасабовых сказах дадатковае дзеянне выконваецца адной асобай, а галоўнае дзеянне адбываецца само па сабе (без асобы). **Выключэнне** складаюць сказы, у якіх ёсць **інфінітыў**.

Прыёмы выпраўлення памылак

1-ы прыём:

Калі пад'язджалі да вёскі, нам трапляліся клёны і дубы.

2-ы прыём:

Пад'язджаючы да вёскі, мы бачылі клёны і дубы (адзін утваральнік дзеянняў).

1-ы прыём:

Калі ляжыш на траве, лёгка дыхаеца і марыцца пра будучае.

2-і прыём:

Лежачы на траве, лёгка дыхаць і марыць пра будучае.